

Manuel Castells

**COMUNICARE
,
ȘI PUTERE**

Traducere din limba engleză de
VERONICA TOMESCU

comunicare©ro

Redactor: CARMEN BOTOȘARU
Tehnoredactor: OLGA MACHIN

Manuel Castells, *COMMUNICATION POWER*

© Manuel Castells 2013

The moral rights of the authors have been asserted

First Edition published in 2009

This Edition published 2013

All rights reserved.

Copyright © Editura COMUNICARE.RO, 2015, pentru prezenta ediție în limba română

Toate drepturile asupra prezentei ediții în limba română aparțin Editurii COMUNICARE.RO.

Editura COMUNICARE.RO este departament în cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative, Facultatea de Comunicare și Relații Publice.

Pentru comenzi și informații vă rugăm contactați:

Editura COMUNICARE.RO

SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice

Str. Povernei, nr. 6

010643 București

România

Tel.: 021.310.07.18

www.editura.comunicare.ro

e-mail: editura@comunicare.ro, difuzare@comunicare.ro

Tiparul executat la S.C. ALPHA MDN S.R.L.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CASTELLS, MANUEL

Comunicare și putere / Manuel Castells; trad.: Veronica Tomescu – București:

Comunicare.ro, 2015

Bibliografie

Indice

ISBN 978-973-711-521-8

I. Tomescu, Veronica (trad.)

316.77

659.3

Cuprins

<i>Mulțumiri</i>	ix
<i>Lista figurilor</i>	xiii
<i>Lista tabelelor</i>	xv
<i>Rețele digitale și cultura autonomiei: introducere la ediția din 2013</i>	xix
Introducere	1
1 Puterea în cadrul societății în rețea	10
Ce este puterea?	10
Statul și puterea în era globală	17
Rețelele	19
Societatea globală în rețea	24
Statul în rețea	38
Puterea din rețele	42
Putere și contraputere în societatea în rețea	47
Concluzie: înțelegerea relațiilor de putere în societatea globală în rețea	50
2 Comunicarea în era digitală	54
O revoluție a comunicării?	54
Convergența tehnologică și noul sistem multimedia: de la comunicarea de masă la auto-comunicarea de masă	58
Organizarea și administrarea comunicării: rețelele de afaceri multimedia globale	71
Politica politicilor de reglementare	100
Schimbarea culturală într-o lume globalizată	117
Publicul creativ	128
Comunicarea în era digitală globală	136
3 Rețelele minții și puterii	139
Morile de vânt ale minții	139
Emoția, cogniția și politica	148

CUPRINS

Emoție și cogniție în campaniile politice	152
O politică a convingerilor	155
<i>Framing</i> -ul existent în minte	158
Cucerirea minților, cucerirea Irakului, cucerirea Washingtonului: de la dezinformare la mistificare	168
Puterea <i>frame</i> -urilor	193
4 Programarea rețelelor de comunicare: politica media, politica de scandal și criza democrației	196
Crearea puterii prin crearea de imagini	196
Câmpurile (semantice) ucigătoare: politica media la lucru	199
Politica de scandal	244
Statul și politica media: propagandă și control	268
Moartea încrederii publice și criza legitimității politice	289
Criza democrației?	299
5 Reprogramarea rețelelor de comunicare: mișcările sociale, politica insurgentă și noul spațiu public	303
Acomodarea cu ideea încălzirii globale:	
mișcarea ecologistă și noua cultură a naturii	307
Rețeaua este mesajul: mișcările globale împotriva globalizării corporatiste	344
Rezistența mobil-izatoare: comunicarea wireless și comunitățile de practică insurgentă	351
„Da, putem!” – Campania prezidențială primară a lui Obama din 2008	368
Reprogramarea rețelelor, refacerea legăturilor mentale, schimbarea lumii	416
Concluzii: Către o teorie a puterii și comunicării	420
<i>Anexă</i>	437
<i>Bibliografie</i>	493
<i>Indice</i>	541

Puterea în cadrul societății în rețea

Ce este puterea?

Puterea este un proces fundamental al societății, din moment ce societatea se definește prin valori și instituții, iar ceea ce este valorizat și instituționalizat este definit prin relații de putere.

Puterea este capacitatea relațională care permite unui actor social să influențeze asimetric deciziile altui sau altor actori sociali prin modalități care să favorizeze voința, interesele și valorile actorului care deține putere. Puterea se exercită prin coerciție (sau posibilitatea ei) și/sau prin construirea sensului pe baza discursurilor prin care actorii sociali își ghidează acțiunile. Relațiile de putere sunt definite de dominație, adică de puterea pe care o au instituțiile societății. Capacitatea relațională a puterii este condiționată, dar nu și determinată, de capacitatea structurală a dominației. Instituțiile se pot angaja în relații de putere care se bazează pe dominația pe care o exercită asupra supușilor.

Această definiție este destul de largă ca să cuprindă cele mai multe forme de putere socială, dar necesită niște clarificări. Conceptul de *actor* se referă la o varietate de subiecți ai acțiunii: actori individuali, actori colectivi, organizații, instituții și rețele. În ultimă instanță însă, toate organizațiile, instituțiile și rețelele exprimă acțiunea actorilor umani, chiar dacă această acțiune a fost instituționalizată sau organizată de procese în trecut. *Capacitate relațională* înseamnă că puterea nu este un atribut, ci o relație. Nu poate fi separată de relația specifică dintre

subiecții puterii, cei care sunt împuterniciți și cei care sunt supuși acestei împuterniciri într-un context dat. *Asimetric* înseamnă că, în vreme ce influența dintr-o relație este întotdeauna reciprocă, în relațiile de putere un actor are mereu o influență mai mare asupra celuilalt. Totuși, o putere nu este niciodată absolută, nu există un grad zero de influență al celor supuși puterii față de cei aflați în poziții de putere. Există întotdeauna posibilitatea rezistenței care pune în discuție relația de putere. Mai mult, în orice relație de putere există un anumit grad de consimțământ și acceptare din partea celor supuși puterii. Când rezistența și respingerea devin semnificativ mai puternice decât consimțământul și acceptarea, relațiile de putere se transformă: se modifică termenii relației, cei puternici pierd puterea, iar în ultimă instanță se produce un proces de schimbare instituțională sau structurală, în funcție de amploarea transformării relațiilor de putere. Altfel, relațiile de putere devin relații non-sociale. Aceasta se întâmplă pentru că, dacă o relație de putere nu se poate impune decât pe baza dominației structurale care se sprijină pe violență, cei de la putere, pentru a-și menține dominația, trebuie să distrugă capacitatea relațională a actorilor care li se opun, anulând astfel relația însăși. Avansează noțiunea că impunerea prin forță brută nu este o relație socială, pentru că duce la desființarea actorului social dominat, deci relația dispare odată cu dispariția unuia dintre termeni. Este însă o acțiune socială cu semnificație socială, pentru că folosirea forței constituie o influență intimidantă asupra subiecților care supraviețuiesc sub aceeași dominație și contribuie la reafirmarea relațiilor de putere față de acești subiecți. Mai mult, de îndată ce relația de putere se restabilește cu pluralitatea sa de componente, începe din nou să funcționeze complexitatea mecanismului multistratificat al dominației, făcând ca violența să fie unul din mai mulți factori într-un set mai larg de determinare. Cu cât este mai important rolul jucat de construirea semnificației în numele unor interese și valori specifice în afirmarea puterii într-o relație, cu atât mai puțin necesară devine recurgerea la violență (legitimă sau nu). Totuși, instituționalizarea recurgerii la violență în stat și în derivatele sale creează contextul de dominație în care se poate desfășura eficient producția culturală a înțeleșului.

Există complementaritate și sprijin reciproc între cele două mari mecanisme ale formării puterii identificate de teoriile puterii: violența și discursul. La urma urmei, Michel Foucault își începe cartea *Surveiller et punir* (1975) cu descrierea torturii lui Damiens, înainte de a trece la dezvoltarea analizei construcției discursurilor disciplinare care constituie o

societate în care „fabricile, școlile, cazarmele, spitalele, toate seamănă cu niște închisori” (1975: 264). Această complementaritate a surselor puterii se poate percepe și la Max Weber: el definește puterea socială drept „probabilitatea ca un actor, într-o relație socială, să se afle în postura de a-și impune voința în ciuda opoziției, indiferent pe ce se bazează această probabilitate” ([1922] 1978: 53), și face apoi legătura dintre putere și politică, politică și stat, „o relație între indivizi care domină alți indivizi, o relație susținută de violență legitimă (i.e. considerată a fi legitimă). Pentru ca statul să existe, cei dominați trebuie să se supună autorității pe care statul o desemnează ca având puterea... unealta decisivă a politicii este violența” ([1919] 1946: 78, 121). Dar el avertizează și că un stat existent „a cărui epocă eroică nu este considerată astfel de către mase poate fi, cu toate acestea, decisiv pentru un sentiment puternic de solidaritate, în ciuda celor mai mari antagonisme interne” ([1919] 1946: 177).

De aceea, procesul de legitimare, nucleul teoriei politice a lui Habermas, este cheia care permite statului să-și stabilizeze exercitarea dominației (Habermas, 1976). Iar legitimarea se poate efectua prin diverse proceduri, printre care se află și democrația constituțională, preferată de Habermas. Deoarece democrația include o serie de procese și proceduri, nu politica este importantă. Într-adevăr, dacă statul intervine în sfera publică în numele intereselor specifice care predomină în stat, induce o criză de legitimitate, pentru că se arată a fi un instrument de dominație, și nu o instituție de reprezentare. Legitimarea se bazează în mare parte pe consimțământul cerut de construirea înțelesului comun: de exemplu, credința în democrația reprezentativă. Înțelesul este construit în societate prin procesul acțiunii comunicative. Raționalizarea cognitivă oferă baza pentru acțiunile actorilor. Astfel, capacitatea societății civile de a oferi conținut acțiunilor statului prin sfera publică („o rețea pentru comunicarea informațiilor și punctelor de vedere” [Habermas, 1996: 360]) este ceea ce asigură democrația și creează condițiile pentru exercițiul legitim al puterii: puterea ca reprezentare a valorilor și intereselor cetățenilor exprimate prin dezbateri în sfera publică. Astfel, stabilitatea instituțională se bazează pe capacitatea de articulare a diferitelor interese și valori în procesul democratic prin rețelele de comunicare (Habermas, 1989).

Când există separare între un stat intervenționist și o societate civilă dezaprobatore, spațiul public se prăbușește, suprimând astfel sfera imediată dintre aparatul administrativ și cetățeni. Exercițiul democratic a puterii depinde în ultimă instanță de capacitatea instituțională de a transfera înțelesul generat de acțiunea comunicativă coordonării

funcționale a acțiunii organizate în stat pe baza principiilor consensului constituțional. Deci, *accesul constituțional la capacitatea coercitivă și resursele comunicative care permit co-producția înțelesului se completează în stabilirea relațiilor de putere.*

Astfel, din punctul meu de vedere, unele dintre cele mai influente teorii ale puterii, în ciuda diferențelor teoretice și ideologice dintre ele, au în comun o analiză similară, multifacetată a construirii puterii în societate¹: *violența, amenințarea cu violența, discursurile disciplinare, amenințarea cu disciplinarea, instituționalizarea relațiilor de putere ca dominație reproductibilă și legitimarea procesului prin care valorile și regulile sunt acceptate de subiecții de referință, toate acestea sunt elemente care interacționează în procesul de producție și reproducție a relațiilor de putere în practicile sociale și formele organizaționale.*

Această perspectivă eclectică asupra puterii – utilă, sper, ca instrument de cercetare dincolo de nivelul său de abstracție – articulează cei doi termeni ai distincției clasice dintre *a avea putere asupra* și *a avea putere să* propusă de Talcott Parsons (1963) și dezvoltată de mai mulți teoreticieni (de exemplu, distincția lui Goehler [2000] dintre puterea tranzitivă [a avea putere asupra] și intransitivă [a avea putere să]). Deoarece, dacă presupunem că toate structurile sociale se bazează pe relațiile de putere din cadrul instituțiilor și organizațiilor (Lukes, 1974), ca un actor social să se angajeze într-o strategie pentru a atinge un scop, să fie împuternicit să acționeze asupra unor procese sociale înseamnă obligatoriu să intervină în setul de relații de putere care încadrează orice proces social dat și condiționează atingerea unui scop specific. Împuternicirea actorilor sociali nu poate fi separată de împuternicirea împotriva altor actori sociali, doar dacă nu cumva acceptăm imaginea naivă a unei comunități umane reconciliate, o utopie normativă demonstrată de observația istorică (Tilly, 1990, 1993, Fernández-Armesto, 2000). Puterea de a face ceva, fără să luăm în considerare ce spune Hanna Arendt (1958), este *întotdeauna* puterea de a face ceva împotriva cuiva, sau împotriva valorilor și intereselor acestui „cineva”, încorporate în aparatele care conduc și organizează viața socială. Așa cum a scris Michael Mann în introducerea la studiul său istoric al surselor puterii sociale, „în sensul său cel mai general, puterea este capacitatea de a urmări și de a atinge anumite scopuri, punând stăpânire pe mediul

¹ Se apropie de această formulare analiza lui Gramsci a relațiilor dintre stat și societatea civilă în termenii hegemoniei, deși este conceptualizată dintr-o perspectivă teoretică diferită, desprinsă din analiza claselor (vezi Gramsci, 1975).

înconjurător” (1986: 6). Și, după ce face referire la distincția lui Parsons dintre puterea distributivă și colectivă, afirmă următoarele:

În majoritatea relațiilor sociale, ambele aspecte ale puterii – distributivă și colectivă, exploatare și funcțională – operează simultan și se întrepătrund. Într-adevăr, relația dintre cele două este dialectică. Urmărindu-și țelurile, oamenii intră în relații de putere cooperative și colective unii cu alții. Dar, în implementarea scopurilor colective, se stabilesc organizarea socială și diviziunea muncii... Cei puțini de la vârf pot asigura supunerea maselor, din moment ce controlul lor este instituționalizat în legile și normele grupului social în care operează cele două părți.

(1986: 6–7)

Astfel, societățile nu sunt comunități care împărtășesc aceleași valori și interese. Ele sunt structuri sociale contradictorii care iau naștere din conflicte și negocieri între actori sociali diverși, adesea opuși. Conflictele nu se termină niciodată; există doar pauze date de înțelegeri temporare și contracte instabile care sunt transformate în instituții de dominație de către acei actori sociali care obțin o poziție avantajoasă în lupta pentru putere, însă cu prețul permiterii unui grad oarecare de reprezentare instituțională a pluralității intereselor și valorilor ce rămân subordonate. Astfel, instituțiile statului și, dincolo de stat, instituțiile, organizațiile și discursurile care instituie cadrul vieții sociale și o reglementează nu sunt niciodată expresia „societății”, o cutie neagră polisemantică a cărei interpretare depinde de perspectivele actorilor sociali. Sunt relații de putere cristalizate; adică, „unealta generalizată” (Parsons) care le permite actorilor să-și exercite puterea *asupra* altor actori sociali pentru a avea puterea să își îndeplinească țelurile.

Nu e în niciun caz o abordare teoretică inovatoare. Se bazează pe teoria producției societății a lui Touraine (1973) și pe teoria de structurație a lui Giddens (1984). Actorii produc instituțiile societății în condițiile pozițiilor structurale pe care le dețin, dar cu capacitatea (până la urmă mentală) de a se angaja într-o acțiune socială pe care o generează ei înșiși, cu un scop și cu un înțeles. Așa se integrează structura și capacitatea de acțiune în înțelegerea dinamicii sociale, fără să trebuiască să accepte sau să respingă reducționismele gemene ale structuralismului sau subiectivismului. Această abordare nu este numai un punct plauzibil de convergență între teorii sociale relevante, ci și ceea ce pare să indice cercetarea sociologică (Giddens, 1979; Mann, 1986, 1992; Melucci, 1989; Dalton și Kuechler, 1990; Bobbio, 1994; Calderon, 2003; Tilly, 2005; Sassen, 2006).